

Utrikesdepartementet

Mänskliga rättigheter i Bangladesh 2002

Sammanfattning

Trots att Bangladeshs konstitution garanterar flertalet grundläggande rättigheter så är respekten för mänskliga rättigheter vacklande. Känslan av otrygghet är utbredd och det finns en svag tilltro till myndigheternas förmåga att upprätthålla lag och ordning. I flera fall har enskilda individers möjligheter att skydda sig mot kränkningar och godtycke visat sig små. Den starkes rätt står ofta över principen om likhet inför lagen. Korruptionen är utbredd och systematisk.

Politiken har under 2002 fortsatt präglats av motsättningar mellan regering och opposition. Dialogen har varit begränsad mellan de båda lägren och det ömsesidiga förtroendet är lågt med beskyllningar om terrorism och vanstyre. Politiskt betingat våld med gatustrider, mord och misshandel har förekommit vid flera tillfällen.

Situationen på området mänskliga rättigheter har likväl successivt förbättrats i ett längre perspektiv även om lagstiftningen tidvis åsidosätts av politiska hänsyn. Sedan demokratiskt styre infördes i början av 1990-talet rapporteras ingen systematisk förföljelse av oliktankande, pressen är relativt fri och flera organisationer för mänskliga rättigheter verkar fritt och öppet i Bangladesh.

Utbredd fattigdom, överbefolkning och stora sociala skillnader har emellertid skapat ett hierarkiskt samhälle som inte sällan är främmande för principen om människors lika värde.

Efter fem år i oppositionsställning återkom BNP till makten genom val i oktober 2001. Valen betraktades av internationella observatörer som fria och rättvisa.

Ratifikationsläget beträffande centrala konventioner om mänskliga rättigheter

Bangladeshs konstitution garanterar fundamentala mänskliga rättigheter och förbjuder all diskriminering. Konstitutionen slår även fast statens ansvar att säkerställa varje medborgares rätt till hälsa, utbildning och bostad.

I realiteten är dock tillämpningen vad gäller de mänskliga rättigheterna ofta bristfällig och godtycklig. Domstolsväsendet är ineffektivt med ett stort antal fall som väntar på att avgöras och tidsödande byråkrati som skapar långa väntetider mellan anmälan och granskning.

Bangladesh har anslutit sig till samtliga sex centrala FN-konventioner om mänskliga rättigheter:

- medborgerliga och politiska rättigheter (ICCPR)
- ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (ICESCR)
- rasdiskriminering (CERD)
- kvinnodiskriminering (CEDAW)
- barns rättigheter (CRC)
- förbud mot tortyr (CAT)

Anslutningen till ICCPR skedde år 2000. Samma år anslöt sig Bangladesh tilläggsprotokollet (om individuella klagomål) till CEDAW samt de två tilläggsprotokollen till CRC angående barn i väpnade konflikter och barnpornografi.

Reservationer har gjorts till CEDAW avseende arvsrätt, skilsmässa, vårdnad av barn och äktenskap då dessa avsnitt anses stå i konflikt med Koranen. I barnkonventionen har reservationer gjorts avseende bland annat adoption och barns rätt till "freedom of thought, conscience and religion".

Bangladesh har undertecknat men ej ratificerat the Rome Statute of the International Criminal Court.

Bangladesh har inte anslutit sig till flyktingkonventionen.

Respekt för rätten till liv och kroppslig integritet

Politiskt betingat våld är vanligt i Bangladesh. Misshandel och mord med politiska förtecken förekommer. Statsmakten kan dock inte sägas systematiskt sanktionera avrättningar av eller våldsdåd mot motståndare.

Oppositionen utlyser regelbundet landsomfattande hartaler (generalstrejker i syfte att få all ekonomisk aktivitet att avstanna) som ibland urartar i upplopp och gatustrider med polis och regeringsanhängare.

Inga "försvinnanden" har konstaterats under året.

Trots att tortyr och grym inhuman och förödmjukande behandling är förbjudet enligt lag finns det otaliga rapporter om motsatsen.

Övergrepp och övervåld verkar vara regelbundna inslag i polisens arbete och flera dödsfall i samband med gripande har rapporterats. I en utredning framlagd våren 2001 under ledning av en av Bangladeshs högsta jurister kallades polisen "predatorer i khakiuniform". Endast i undantagsfall åtalas eller straffas de ansvariga. Ett högre polisbefäl i Dhaka medgav i en pressintervju att tortyr förekom, men försvarade det som ett nödvändigt ont för att få fram information och bekännelser. Enligt en studie av UNDP så tror hela 40% av befolkningen att polisen har rätt att använda sig av tortyr.

Enligt uppgifter från en NGO i landet dog 75 personer i fängelse eller häkte under år 2001. Rapporter om tortyr i fängelse förekommer liksom rapporter om kvinnor som utsatts för våldtäkt och övergrepp.

Förhållandena i landets fängelser är svåra med undermålig mat, dålig hygien och bristfällig sjukvård. Antalet fångar uppskattas till över 65000 mot en kapacitet på cirka 25000. Över 70 procent av landets fångar väntar fortfarande på att deras fall ska behandlas i domstol. Generellt tillåter inte regeringen organisationer för mänskliga rättigheter att besöka fängelser men gör ibland undantag. Officiellt finns inga politiska fångar, men enligt grupper för mänskliga rättigheter förekommer det att olikstänkande fängslas under förevändning att de begått brott.

Uppskattningsvis 350 kvinnor med över 100 barn sitter för närvarande i "safe custody" som ett skydd från våldsamma äkta män. Likaså kan kvinnor som gift sig mot familjens vilja fängslas "för sitt eget bästa". Enligt organisationer för mänskliga rättigheter är betingelserna för kvinnor i safe custody vidriga med övergrepp och våldtäkter. Flera kvinnor sitter fängslade i årtal utan juridisk hjälp trots att de inte gjort sig skyldiga till brott.

Allmänna lynchningar förekommer bland annat i samband med att kriminella tas på bar gärning. Även kvinnor som anses visat bristande moral i fråga om exempelvis klädsel och uppförande löper risk att utsättas för mobbvåld.

Dödsstraff

Dödsstraff utdömdes i minst 20 fall under 2001. Totalt beräknas 185 fångar vänta på avrättning. Under 2001 verkställdes minst tre dödsdomar; varav en i centralfängelset i Dhaka. Trots att det var första gången på flera år, väckte avrättningarna ingen bredare debatt. Opinionen mot dödsstraff är svag och frågan ges ingen större uppmärksamhet.

Regeringen försvarar dödsstraff i avskräckande syfte och införde under 2000 dödsstraff även för grova brott mot kvinnor, som våldtäkt med dödlig utgång och svåra syraattacker.

Rättssäkerhet och respekt för personlig frihet.

Godtyckliga frihetsberövanden med falska brottsanklagelser förekommer; ofta i samband med personliga uppgörelser och fejder.

Regeringen avskaffade i april 2001 the Public Safety Act men fortsatte använda Special Powers Act (SPA) med rätt att häkta en person i 30 dagar utan närmare förklaring än en hänvisning till landets säkerhet. Den gripne måste inom 15 dagar informeras om orsakerna till frihetsberövandet och åtalet måste inom ytterligare 15 dagar godkännas i domstol.

Av de tusentals personer som gripits under SPA har flertalet senare släppts utan åtal. Högsta domstolen har kraftigt kritiserat utfallet som en signal om att SPA missbrukas och i en besk kommentar betecknat polisen som "a law breaking agency".

Högsta Domstolen dömer i regel till den svarandes fördel när/om ett SPA fall tas upp i domstolen. Många anklagade är dock för fattiga eller okunniga om sina rättigheter för att begära rättshjälp upp till HDs nivå. Fallen förblir oftast i underrätterna som till skillnad från HD brister i politiskt oberoende och därför är mindre benägna att avskriva ett ärende. Gripna förblir således i häkte utan att fallet avgörs i domstol.

Godtyckliga gripanden och häktningar (arbitrary arrest) förekommer. I flera fall sker de under förevändning om misstänkt kriminalitet, men de bakomliggande motiven är ofta politiska. Oftast är häktningen för en kortare period som några dagar eller ett par veckor. Antalet personer som berörs är svårt att uppskatta. Det finns ingen oberoende instans som

övervakar och granskar polisens häktningar eller som har möjlighet att offentliggöra detaljer kring enskilda fall.

Rättegångar är offentliga och med rätt för den åtalade att ta del av anklagelserna, att representeras av advokat, att kalla vittnen och att överklaga domslut. Stora delar av landets, i huvudsak analfabetiska, befolkning har dock generellt dåliga kunskaper om sina rättigheter. Myndigheterna följer heller inte alltid sitt eget regelverk.

Det finns möjligheter till frigivning mot borgen (utom vid gripanden under SPA) men om inte borgen har fastställts finns ingen fastställd tid för hur länge en person kan sitta häktad innan målet går till domstol. Det finns statligt finansierade offentliga försvarare även om dessa är få.

Rättssystemet är i stora delar ineffektivt och trögarbetat med följd att långa väntetider uppstår. Runt en miljon fall väntar för närvarande på att behandlas i domstol. Framförallt underrätterna anses fungera dåligt och brister i rättssäkerhet. I de högre rättsinstanserna är rättssäkerheten bättre och politiska och ekonomiska mål kan dömas mot regeringen och dess medlemmar.

Korruptionen är betydande; inte sällan behöver tjänstemän betalas för att åtal ska kunna lämnas och handläggas korrekt. I en studie av Transparency International uppgav 60 procent av de tillfrågade som var inblandade i olika rättsprocesser att de gav mutor. På landsbygden har svagheter i det officiella rättssystemet fått till följd att byäldste och byråd ofta agerar domare i trätor och personkonflikter.

Straffrihet

Det är vanligt förekommande att brott inte beivras om de anklagade är politiskt eller ekonomiskt inflytelserika, även i fall då det rör allvarliga brott som mord, misshandel och våldtäkt. Omvänt förekommer fall där gripanden sker på fabricerade anklagelser från mäktiga personer.

Maktmissbruk från myndighetspersoner och övergrepp från poliser bestraffas sällan såvida media inte driver intensiva kampanjer kring fallen. Kriminella gäng är ofta knutna till politiska ledare som ett slags fotsoldater med uppgift att samla in pengar och röster under hot samt skrämma motståndare.

Yttrande- och mediafrihet mm.

Konstitutionen garanterar yttrande- och pressfrihet. Ett antal lagar och förordningar begränsar dock friheten till att gälla inom "rimliga gränser" vilket öppnar för implicit censur.

Ett stort antal dags- och veckotidningar ges ut på såväl bangla som engelska. Etermedia är statskontrollerad och kan inte sägas vara balanserad och opartisk. Premiärministern och regeringen får oproportionellt stor täckning medan oppositionen endast i undantagsfall kommer till tals. CNN och BBC:s internationella sändningar kan ses ocensurerade och det finns inga restriktioner när det gäller satellitmottagare, kabel-TV eller Internet. Censur förekommer för film och utländska publikationer. Oftast handlar det om vad som betraktas som omoraliskt och om förtal av islam.

Den journalistiska kulturen är svagt utvecklad. Media tar sällan upp känsliga ämnen på eget initiativ och kan inte sägas uppfylla rollen som fjärde statsmakt. På ledar- och debattsidor förekommer dock en öppen och frän debatt med ifrågasättande och kritik.

Flera journalister berättar om självcensur; det finns implicita men väl kända gränser för vad som är lämpligt att skriva. Trakasserier, våld och hot mot journalister förekommer.

Regeringen står bakom flertalet annonser i pressen (allmänna upphandlingar, platsannonser, offentliga meddelanden etc) och har därmed ett kraftigt ekonomiskt instrument för att straffa eller belöna olika tidningar.

De politiska institutionerna

Bangladesh är en parlamentarisk demokrati sedan 1991 då en över 15 år lång period av militärstyre avbröts. Politiken präglas av bitter maktkamp mellan opposition och regering. Ingen konstruktiv dialog förekommer mellan de båda lägren och det ömsesidiga förtroendet är mycket lågt.

Regeringen under Awami League (AL) avgick i enlighet med konstitutionen i mitten av juli 2001 efter fem år vid makten och lämnade över till en opolitisk interimsmästär med uppgift att skapa förutsättningar för fria och öppna parlamentsval inom 3 månader.

Oppositionen anförd av Bangladesh Nationalist Party (BNP) fortsatte fram till regeringens avgång att bojkotta parlamentet och valde istället i hög grad gatans parlament för att med generalstrejker och våldsamma

demonstrationer försöka lamslå samhället och tvinga regeringen att avgå i förtid.

Presidenten är statsöverhuvud och väljs av parlamentet för en period av 5 år. Parlamentet har en kammare med 300 medlemmar. Mandatperioden för parlamentariker är högst fem år, rösträttsåldern är 18 år och varje medborgare över 25 år är valbar. Ersättare till ledamöter som avgår eller avlider under mandatperioden utses i särskilda tilläggsval.

Premiärministern kan fritt under mandatperioden begära att presidenten ska upplösa parlamentet och utlysa nyval. Allmänna val föregås av 3 månader med en neutral interimsm Ministär (care-taker government).

Det första demokratiska valet hölls 1991 och såg BNP som segrare. I februari 1996 hölls val för andra gången. AL som under lång tid bojkottat parlamentet uppmanade även till bojkott av valet. BNP segrade men tvingades efter omfattande strejker och demonstrationer att avgå och utlysa nyval i juni 1996 då AL segrade. Valdeltagande var högt (74 procent) och internationella valobservatörer bedömde valet som generellt fritt och korrekt. Likväl är val på olika nivåer ofta sammankopplade med våld och försök till manipulation.

I valet i oktober 2001 fick en av BNP ledd fyrpartikoalition en stor majoritet och innehar idag mer än 2/3 av platserna i parlamentet.

Politiken domineras av premiärminister Khaleda Zia, ledare för BNP, och Sheikh Hasina som leder landets största oppositionsparti (Awami League).

Förvaltningen som skall svara för genomförandet av regeringens program är en betydelsefull maktfaktor i sig och har stor makt att bromsa eller accelerera ärenden. Ineffektivitet, korruption, maktmissbruk och framförallt försummande av arbetsuppgifter är vanligt förekommande. I en studie genomförd av Transparency International svarade 90 procent av de tillfrågade att polis- och domstolsväsende var korrumperat. Lägst siffra, men likväl så hög som 26 procent, noterades för utbildningssektorn. Transparency International har två år i rad placerat Bangladesh som världens mest korrumperade land – en uppfattning som dock inte delas av regeringen.

Trots signaler om decentralisering från regeringen är det lokala självstyret mycket begränsat. Val till Union Parishads (storkommun) hölls med stort deltagande i december 1997 men fortfarande är dess

befogenheter att ta upp skatt och därav dess möjligheter att driva en egen politik mycket begränsade.

Rätten till arbete

Konstitutionen ger enskilda rätt att ansluta sig till fackföreningar. Total arbetsstyrka uppskattas till knappt 60 miljoner varav flertalet jobbar inom det egna jordbruket. Cirka 5 miljoner är officiellt förvärvsarbete; av dessa beräknas 1,8 miljoner tillhöra någon av landets 5500 fackföreningar.

Nya fackföreningar kan endast bildas med regeringens godkännande. För registrering krävs uppslutning från 30 procent av de anställda på en arbetsplats. Flera arbetsgivare motarbetar bildandet av föreningar. Fackföreningar i Bangladesh är ofta kontrollerade av politiska grupper. Statsanställda är därför med få undantag förbjudna att ansluta sig till fackföreningar.

Strejker för att driva igenom krav är vanliga, även om rätten att strejka inte är lagfäst. Regeringen kan förbjuda strejker under 3 månader inom sektorer som anses vitala för landets säkerhet. Våld och upplopp i samband med strejker är vanligt förekommande.

Fackföreningsledare löper risk att utsättas för negativ särbehandling vad gäller löner och förmåner, befordran och arbetsuppgifter. Lagen ger arbetsgivare rätt att utan förklaring förflytta anställda som jobbar fackligt eller att avskeda dem med avgångsvederlag motsvarande 2 veckors lön. I privat sektor förekommer det att fackliga ledare skräms till tystnad med hot och våld.

Arbetsrätten är svag framförallt för stora grupper av kringflyttande arbetare som tar tillfälliga jobb inom jordbruket eller byggsektorn. Det finns en motsvarighet till arbetsdomstol, men den anses korrupt och väntetiderna för arbetare som söker upprättelse är liksom inom det övriga rättsväsendet mycket lång. Kombinationen hög arbetslöshet och avsaknad av offentligt socialt skyddsnät gör att få arbetare vågar protestera.

Ingen lagstadgad minimilön finns men en särskild kommission gör årligen flera genomgångar av löneläget och ger rekommendationer till respektive bransch. Den privata sektorn ignorerar i hög grad dessa riktlinjer. Stora grupper arbetare lever på existensminimum.

Arbetsveckan är 48 timmar enligt lag med minst en dag ledigt i veckan. 12 timmars övertid i veckan är tillåtet enligt lag. I praktiken är dock arbetsveckorna ofta längre än 60 timmar, inte minst inom konfektionsindustrin.

Hälso- och säkerhetsförhållandena är ofta undermåliga inom industrin med återkommande olyckor och dödsfall. Under arbetsministeriet lyder ett antal inspektörer med uppgift att höja standarden. Deras ringa antal (100 personer ska täcka över 300 000 arbetsplatser) och korruption försvagar dock implementeringen. Flera utländska företag med uppköp eller produktion i Bangladesh arbetar med egna code of conducts för att förbättra arbetsförhållanden inom främst konfektionsindustrin. (se även barns rättigheter)

Rätten till hälsa, utbildning och en tillfredställande levnadsstandard

Bangladesh är ett av världens fattigaste länder med ranking som nummer 145 av 173 länder i UNDPs Human Development Index. En stor andel av landets befolkning är inte garanterade elementära mänskliga behov .

Det finns ett stort antal absolut fattiga - 30 procent av befolkningen tvingas överleva på mindre än en dollar om dagen (PPP-justerat). Trots hygglig ekonomiskt tillväxt under senare år och omfattande internationellt bistånd sjunker de fattigas andel av befolkningen mycket långsamt. I individer räknat snarare ökar antalet fattiga.

38 procent av den totala befolkningen klassas som undernärmd av FN. Bland barn under 5 år är andelen 56 procent. Spädbarnsdödligheten uppskattas till 58 per 1000 födda, att jämföra med 148 år 1970. 90 procent av alla födsler sker utan professionell sjukvård. Endast 6 procent av alla födsler äger rum på sjukhus. Över hälften av mödrarna klassas som undernärda

Det beräknas att ca 30 miljoner människor i landet direkt eller indirekt drabbas av arsenikförorenat grundvatten. Andelen läs- och skrivkunniga över 15 år var 1999 enligt UNDP runt 59 procent.

Bangladesh har en av de lägsta skattekvoterna i världen, motsvarande ca 10 procent av en total BNP på cirka 50 miljarder USD.

Utbildning utgör den största sektorn i de offentliga utgifterna motsvarande 2,3 % av BNI. 45% av utgifterna till primärundervisningen och 27 av de totala utbildningsutgifterna går till de fattigaste 40

procenten av befolkningen. Utgifterna för hälsa och Social Security and Welfare motsvarar 1% respektive 0,7% av BNI. Försvarsutgifter (1,3% av BNI) och räntebetalningar (1,5% av BNI) ligger klart under genomsnittet för utvecklingsländer.

Av den löpande budgeten går merparten till *statsanställdas löner* (28 procent) samt till *subsidier och bidrag* (25 procent).

14. Kvinnans ställning

Bangladesh är ett patriarkaliskt samhälle med mannen som familjens klara överhuvud. Kvinnans ställning är underordnad; döttrar anses inte sällan som en börda. De får mindre mat och omsorg än söner, bristande utbildning och sämre levnadsvillkor. Inkomst per capita för kvinnor är betydligt lägre (1076 PPP USD) än för män (1866 PPP USD). Familje- och arvsrätten i Bangladesh följer muslimsk lag för muslimer. Inom områden som skilsmässa, äktenskap, vårdnad av barn och arvsrätt har mannen mer omfattande rättigheter än kvinnan.

Bangladesh är ett av få länder med fler män än kvinnor (106 mot 100) till följd av hög spädbarnsdödlighet bland flickor. Förväntad livslängd är 57,6 år för män och 58,1 för kvinnor. Enligt Bangladesh National Women Lawyer's Association är Bangladesh "a society completely unfriendly towards women".

Näst Indonesien är Bangladesh världens mest folkrika muslimska land, med över 80 procent av befolkningen muslimer. Islam ges en mindre strikt tolkning i fråga om kvinnans ställning än i exempelvis Iran eller Afghanistan. Snarare är det ett gammalt bengaliskt kulturarv som begränsar kvinnans frihet och hyllar ett osjälvständigt ideal där hon uppoffrar sig för mannen.

I en FN-undersökning framkom att nästan varannan kvinna (47 procent) någon gång utsatts för våld av sina män. Våld är ofta knutet till hemgift, från början en hinduisk tradition, men numera väletablerat i Bangladesh trots att den är förbjuden enligt lag. Kravet på hemgift förstärker uppfattningar om kvinnan som en ekonomisk börda trots att de genomför omfattande obetalt arbete i hemmet och i jordbruket.

Under år 2001 utsattes över 300 kvinnor och flickor för syrarattacker som vanställer ansiktet och i en del fall gör offren blinda. Bakom ligger oftast män som avvisats eller konflikter över landrättigheter.

Mödradödligheten är en av de högsta i världen mycket beroende på illegala aborter. 10 000 kvinnor dör varje år i Bangladesh i samband med förlossningar. Officiellt måste en kvinna ha uppnått 18 år för att gifta sig men yngre åldrar är vanligt förekommande. Snittåldern är 20 år för kvinnor och 27,6 för män.

Handel med kvinnor är utbrett och ökande. Antalet uppskattas till över 20 000 personer per år. Prostitution är inte förbjudet om kvinnan är över 18 år. Antalet prostituerade uppskattas till minst 100 000.

Kvinnor riskerar att bestraffas socialt av byråd och religiösa ledare för moraliska brott som otrohet och giftermål utan familjens godkännande. I en uppmärksammas dom fastslog Högsta Domstolen i januari 2001 att fatwas (religiösa edikt) inte hade laga kraft. Ärendet har gått vidare till *the Supreme Court* för fortsatt prövning.

Regeringen har stiftat ett antal lagar och skärpt straffen för övergrepp mot kvinnor. Problemet är att lagarna sällan efterföljs och att misstankar om brott sällan förs till rättegång. Konstitutionen medger särskilda möjligheter till arbete inom statsförvaltningen för kvinnor. Trots detta innehar kvinnor endast ca 12 procent av tjänsterna inom statsförvaltningen och endast 2 procent av de ledande befattningarna.

Kvinnor diskrimineras ofta i yrkeslivet med lägre löner och tvång att sluta vid graviditet.

Sett över en längre tidsperiod har kvinnans situation förbättrats på flera punkter med stöd från enskilda organisationer. Mikrokrediter har ökat kvinnors möjligheter till lån och ekonomiskt oberoende. Antalet flickor som börjar grundskolan ökar liksom andelen förvärvsarbetsande kvinnor. I flera politiska församlingar på både central och lokal nivå finns särskilda kvoter för kvinnor.

Men ökad exponering i samhället har tyvärr också ökat risken för våld och övergrepp mot kvinnor som bryter mot gamla normer och ideal.

Barnets rättigheter

Omkring 45 procent av Bangladeshs befolkning (motsvarande knappt 60 miljoner) är under 15 år. Barn, särskilt flickor, har en svag och mycket utsatt position i samhället. 1 av 7 barn dör före sin femårsdag. 55 procent av alla barn under 5 år anses undernärda. Miljoner barn lider av olika bristsjukdomar.

Skolplikt för barn i åldrarna 6-10 år infördes 1991 men resurser saknas för att implementera beslutet fullt ut. Cirka 85 procent av barnen i åldrarna 5-10 år är inskrivna i skolan varav hälften är flickor. Runt 60 procent avslutar den femåriga grundutbildningen. Endast 5 procent avslutar sekundär utbildning.

Det finns enligt ILO ingen generell lag som förbjuder barnarbete i Bangladesh, dock finns förbud enligt lag inom vissa sektorer.

Tillämpningen har stora brister. Barnarbete ses som ett nödvändigt ont och över 6 miljoner barn mellan 5 och 14 år beräknas arbeta. 1989 var siffran 4 miljoner. Olika undersökningar gjorda av UNICEF och ILO visar att cirka 20 procent av pojkarna och 5 procent av flickorna i åldrarna 6-17 år lönearbetar.

Bangladesh stora konfektionsindustri sysselsatte tidigare tusentals barn. Hot från USAs kongress om lagstiftning mot import av varor som tillverkats av barn har lett fram till att barnarbete försvunnit från mer än 80 procent av fabrikerna. Frågan om det varit till gagn för barnen är komplex. Enligt Rädda Barnen har undersökningar av UNICEF och ILO visat att flera av barnen tvingats in i hårdare och mer skadliga arbeten än de som fanns inom konfektionsindustrin.

Prostitution är tillåtet för personer över 18 år. Ett stort antal barnprostituerade uppges dock förekomma; uppskattningar varierar mellan 10000 och 30000. Rapporter från olika organisationer för mänskliga rättigheter vittnar om att kidnappning och handel med barn är utbredd. Främst sker handeln till Mellanöstern, Indien, Pakistan och Sydostasien men även inom landet. Barn och kvinnor från Bangladesh har lokalt kommit att betraktas som "rena" då antalet HIV-smittade är lågt – ett par hundra personer enligt myndigheterna, ca 13000 vid slutet av 1999 enligt uppskattningar av UNAIDS/WHO.

Barn utnyttjas ofta av politiska partier i samband med hartaler. Resultatet är ofta massgripanden från polisen som under Vagrancy Act kan ingripa mot lösdriveri och kriminell politisk aktivitet. Likaså är det vanligt förekommande att barn under 18 år fängslas med eller utan dom, eller ens åtal, under långa perioder.

Olika befolkningsgruppers situation

Konstitutionen anger att "alla är lika inför lagen och har rätt till lika skydd av lagen". I praktiken möter kvinnor, barn och handikappade, olika nackdelar även om dessa inte sanktioneras av statsmakten.

Hinduer, kristna och buddhister utgör runt 10 procent av befolkningen. Islam är statsreligion men konstitutionen garanterar envar rätten att fritt utöva sin religion. Denna frihet till trots spelar islam en dominant roll i samhället och statsmakten är känslig gentemot publikationer etc som skulle kunna uppröra landets muslimska majoritet. Dödsdomen mot författaren Taslima Nasrim är ett exempel.

Religiös diskriminering är ett känsligt ämne. Sekularism hyllades tillsammans med nationalism, demokrati och socialism som en av landets fyra grundpelare efter självständigheten 1971. Tidvis kan dock religiösa motsättningar spilla över från Indien med udden riktad mot hinduer vars andel av befolkningen successivt minskar.

Förföljelser av religiösa minoriteter förekommer. Värst drabbade är religiösa grupper som anses häda mot sunnivarianten av islam, bland annat Ahmadiyer och Bahaier. Attentat och mordbränder med flera dödsoffer har förekommit mot Ahmadiya- moskeér och hus.

Tidvis kan våld blossa upp även mot större minoriteter. I samband med förstörelsen av Ayodhya-moskén i norra Indien i december 1992, drabbades hinduer runtom i Bangladesh av allvarliga förföljelser. Även under senare år har incidenter, om än lokala och begränsade, riktade mot religiösa minoriteter rapporterats. Utvandringen av hinduer har varit betydande.

Omkring 2 procent av Bangladeshs befolkning tillhör någon etnisk minoritet. Flertalet lever i Chittagong Hill Tracts där ursprungsbefolkningen i början på 1980-talet tog till vapen för att protestera mot den stora inflyttningen av bengaler och vad de uppfattade vara försök att kväva den lokala kulturen.

Bangladeshs armé slog tillbaka hårt och följande 20 år präglades enligt Amnesty International av massakrer, tortyr och godtyckliga fängelsestraff mot bergsfolken. Ett fredsavtal undertecknades i december 1997 under vilket det lokala självstyret stärks genom inrättandet av ett regionalt råd med en majoritet av ledamöterna från ursprungsbefolkningen. Rådet ansvarar bland annat för den lokala administrationen samt lag och ordning och måste konsulteras om regeringen fattar beslut som berör regionen.

Implementeringen av avtalet går dock långsamt och situationen i CHT kan fortfarande inte anses helt normaliserad trots fredsavtalet för över fyra år sedan. Ursprungsbefolkningen är splittrad och det finns grupper som

vägrar att lägga ned vapnen även om inga stridigheter med regeringstrupper förekommer.

Homosexuellas situation

Sexuella kontakter mellan personer av samma kön, främst män, är vanligt förekommande i Bangladesh. Flertalet är emellertid inte homosexuella i svensk mening och skulle aldrig definiera sig som sådana. Istället är det situation, levnadsbetingelser och i viss mån kulturella förklaringar som ligger bakom.

Samhället i Bangladesh är starkt segregerat efter kön och klass. För stora grupper fattiga män som inte har pengar att gå till kvinnliga prostituerade, som förlorat kontakten med släkten på landsbygden och som därför inte blir föremål för arrangerade äktenskap, som jobbar i städerna medan familjen blir kvar i byn, eller som av andra skäl inte har möjlighet till heterosex, blir homosexuella kontakter en utväg. (Jämför med miljöer som fängelser och det militära.)

Öppen homosexualitet förekommer inte i Bangladesh. Den som är homosexuell i svensk mening verkar hålla det för sig själv, oftast utan att informera ens den egna släkten. Bangladeshier identifierar i regel heller inte sig själva utifrån sin sexualitet på samma sätt som gay eller lesbiska kan göra i Västeuropa.

Flera av de definitioner som används i Västeuropa för att beskriva kvinnligt och manligt sexuellt beteende saknar därför relevans eller motsvarighet i Bangladesh. Fysisk kontakt mellan män är exempelvis mycket vanligt med män som öppet håller varandra i handen, smeker varandras hår etc, utan att det uppfattas som stötande eller avvikande.

Det finns också studier som pekar mot att sex mellan män, som mellan pojkar och äldre män, mellan manliga släktingar, och med manliga sexarbetare har en lång historia i Bangladesh. Så finns till exempel en särskild klass kallad hijras, som i biologisk mening är män, men som redan i tidig ålder uppfostrats till att agera feminint och uppfatta sig själva som kvinnor i sexuell mening.

Sexuella kontakter mellan kvinnor verkar inte ha varit föremål för studier på samma sätt som sex mellan män.

Ett flertal enskilda organisationer (EOs) jobbar med homosexuella. I samtliga fall uppges syftet främst vara att förhindra spridningen av HIV. Ingen organisation agerar öppet för förbättrade levnadsvillkor för

homosexuella. Statsmakten stödjer ett antal av organisationerna och EO:s som arbetar med homosexuella uppger att myndigheterna generellt har en mer tolerant syn än samhället i övrigt.

Bangladesh är ett sekulärt samhälle men islam spelar stor roll i det sociala livet. Framförallt på landsbygden styrs värderingar i hög grad av ortodoxa ideal hämtade ur sharia och tolkningar av koranen.

Enligt lag gäller att: "Whoever voluntarily has carnal intercourse against the order of nature with any man, woman or animal, shall be punished with imprisonment for life, or with imprisonment of either description for a term which may extend to ten years, and shall also be liable to fine".

Ingen referens görs explicit till homosexualitet men enligt jurister innebär paragrafen ett förbud mot "bestialitet och sodomi" till vilket homosexualitet anses höra. Hög bevisföring krävs för att någon ska dömas till livstid och det är oklart om något enda fall har resulterat i detta straff. De gripande som polis från och till gör av manliga sexarbetare har resulterat i symboliska böter för "causing public nuisance". I en del fall uppges de gripna suttit häktade i upp till två veckor (ett förfarande som dock saknar laglig grund).

Enligt EO:s som arbetar med män som har sex med män är det inte lagar och förordningar som är det största problemet för homosexuella. Istället är det den sociala stigmatisering som följer av att inte följa gängse mönster med giftermål och barn – de två kanske starkaste institutionerna i det bangladeshiska samhället.

Det verkar inte finnas någon aktiv förföljelse av homosexuella, inte vare sig från myndigheter eller ortodoxa grupper. Homosexualitet är som framgår ovan inte ett brott i sig utan lagar och straff riktas mot ett särskilt sexuellt beteende.

Från samhällets sida finns viss diskriminering; exempelvis verkar homosexuella undvika att berätta om sin läggning för arbetsgivare av rädsla för att förlora jobbet. Ingen grupp eller enskild person agerar heller politiskt för de homosexuella.

Enligt EO:s är det främst den öppna homosexualiteten som väcker protester. Män och kvinnor verkar kunna bo tillsammans med en person av samma kön utan trakasserier så länge de inte publikt visar att de har ett förhållande. Problemet för många homosexuella uppges vara att de saknar naturliga mötesplatser.

Sexualitet är generellt inget debattämne i Bangladesh och det bedrivs inga kampanjer för eller emot en viss typ av sexualitet.

Flyktingars rättigheter

Bangladesh har inte anslutit sig till FN:s flyktingkonvention från 1951 och protokollet från 1967. Regeringen samarbetar dock med UNHCR och andra humanitära organisationer för att bistå flyktingar. Landets lagar medger inte att flyktingar beviljas flyktingstatus och permanent uppehållstillstånd. I praktiken ges genom bedömning från fall till fall temporärt uppehållstillstånd till av UNHCR identifierade flyktingar.

Närmare 300 000 icke-bengaliska muslimer, så kallade Biharis, bor i läger spridda över Bangladesh. De betraktas allmänt som förrädare efter att ha stött Pakistan i kriget 1971 och lever oftast under mycket dåliga förhållanden. Pakistan har hittills nekat repatriering.

Uppskattningsvis 250000 burmeser av folkslaget Rohingyas flydde under 1991-1992 från Burma till Bangladesh. Som orsak angavs omfattande förtryck och diskriminering från myndigheternas sida. Flyktingarna inkvarterades i läger i sydöstra Bangladesh och beviljades temporär asyl. Frivillig repatriering inleddes i April 1992 med hjälp av UNHCR. Sommaren 1997 hade 230000 personer återvänt. Fortsatt repatriering har gått trögt till följd av motstånd från Burma. Fortfarande finns drygt 20000 Rohingyas i läger. UNHCR planerar att repatriera även denna resterande grupp.

Funktionshindrades situation

Lagen medger lika rätt för handikappade; i praktiken drabbas de dock hårt av social och ekonomisk diskriminering. Någon speciell lagstiftning som berör de handikappade har inte antagits. Resurser för att vårda psykiskt sjuka är otillräckliga. Uppskattningar av antalet handikappade varierar. WHO beräknar att 1 av 10 barn i Bangladesh föds med eller utvecklar funktionshinder p.g.a. av sjukdom eller olyckor.

Officiell statistik anger de handikappades andel av befolkningen till 0,52 procent. Enskilda organisationer som Action Aid sätter siffran till 14,4 procent, varav hälften är barn. Detta skulle betyda att mer än 15 miljoner människor är handikappade i Bangladesh.

Funktionshinder medför ökad risk för fattigdom. I brist på information och kunskap kring de problem, möjligheter och rättigheter som de

funktionshindrade har uppfattas de av andra och ofta även av sig själva som mindre värda.

Barn med funktionshinder ses som en börda för familjen och ges ingen chans till stimulans eller utveckling. Flickor har det extra svårt. Flera organisationer arbetar med funktionshindrade men oftast genom särskilda program; utan målsättning att integrera gruppen i samhället.

Oberoende organisationer för mänskliga rättigheter

Organisationer för mänskliga rättigheter har tillåtelse att verka i Bangladesh och har vid ett antal tillfällen samarbetat med regeringen i lagstiftningsfrågor.

Flera organ för mänskliga rättigheter uttrycker ofta stark kritik mot myndigheterna men vittnar samtidigt om rädsla för att ta upp politiskt mycket känsliga frågor. Aktivister för mänskliga rättigheter har berättat om trakasserier och hot från de styrande. Utländska aktivister har vid flera tillfällen haft svårigheter att få förnyade inresevisum.

Regeringen intar ofta en defensiv attityd mot internationell kritik i frågor om mänskliga rättigheter och hänvisar till landets särskilda situation, i synnerhet den omfattande fattigdomen. Ökad fokusering på mänskliga rättigheter från utländska biståndsgivare har dock bidragit till en större beredvillighet hos regeringen att erkänna och diskutera brister.

Trots utfästelser från regeringen har ännu inte en National Human Rights Commission etablerats. Detsamma gäller instiftandet av en justitieombudsman och en oberoende anti-korruptionsbyrå. Detta är prioriterade reformfrågor för den nya regeringen.

Fältverksamhet och rådgivning på området mänskliga rättigheter

Flera länder, däribland Sverige, har biståndsprogram i Bangladesh med mänskliga rättigheter som en viktig komponent. Andra organ som UNICEF försöker exempelvis i samarbete med ILO eliminera de värsta formerna av barnarbete.

UNDP har ett större program inom området *good governance* (god samhällsstyrning) där stöd till etableringen av en nationell kommission för mänskliga rättigheter ingår. EU-kommissionen bedriver tillika olika program som kan sägas relatera till mänskliga rättigheter.

Många bilaterala givare stöttar vid sidan av egna program FN-stödda projekt. Samarbetet mellan givarna bedöms generellt som gott även om visst dubbelarbete är svårt att undvika. Olika koordinations- och informationsgrupper träffas regelbundet. Flera biståndsgivare har valt att kanalisera en ökande andel av biståndet genom lokala enskilda organisationer som kommit att spela en viktig roll inom mänskliga rättigheter. Organisationerna har otvivelaktigt förbättrat situationen för stora grupper, i synnerhet för kvinnor och barn.